

Emine ÖZTÜRK (*)

HZ. FATMA KÜLTÜ

abstract

The Cult of Fatima. The aim of this research not to say the last word about the daughter of the Prophet. The aim of this research is to look out this subject from the cultic perspective. So this research searches the subject of the Fatima Cult in Islam, especially in the belief of Shia. The main goal of this research to look out the subject of Fatma cult from the perspective of anthropology and sociology. In the first part of research, first of all, we explained the term of cult and cultic groups and beliefs, and in the second part we have told the life of Fatima and the last part we have tried to tell the belief of Fatima in Shia and the cult of Fatima in Shia.

key words

Cult, Fatima, History, Prophet, Myth

Giriş

Araştırmanın amacı bugüne kadar onlarca araştırmacı tarafından araştırılmış ve hakkında onlarca kitap yazılmış Peygamber'in kızı Hz. Fatma hakkında son sözü söylemek değildir. Tersine bu araştırmanın amacı bu konuya bazı araştırmacıların baktığı zaviyeden değil de daha ziyade bütün büyük insanlar da olduğu gibi Hz. Fatma özelinde de vuku bulan, artık bir külte dönüşmüş olan İslam inancındaki efsaneleşmiş Hz. Fatma olgusuna sosyolojik ve antropolojik açıdan bir ışık tutabilmektir. Araştırmanın konusu ve kapsamı da Şiilikteki Hz. Fatma inancıdır.

Kült (Latince cultus, Fransızca culte) Kutsal olarak bilinen varlıklar çerçevesinde oluşmuş; saygı, tapınma, dua, kurban ve ritüeller gerektiren, özel yer ve zamanlarda, bayram ve törenleri bulunan, kült araçlarıyla cemaat ve liderlerini içeren inançlar ve tapınışlardır. Topluluğun başat ya da Ortodoks dinsel geleneğinden sapan dinsel hareket ya da örgüt tipidir.(Emiroğlu & Aydın, 2003: 519) Marian W. Smith'in kullandığı bir tipolojik kavramlaştırma olarak kült, "nispeten küçük ve heterodoks, her zaman olmasa da genellikle dini, kesin olarak da hareket saikiyle güdülenmiş, grup hareketlerine ya da hareket amaçları olmasa ve ibadet hayatında herhangi bir yenilik çağrıştırmaları bile ve gizli ya da açıktan hareket etseler bile daha büyük dini bir gelenek içerisinde belirli bir ritüelle kendilerini ayırt eden insan topluluklarının oluşturduğu hareketlerdir. (Coşkun, 2004: 89).

Emiroğlu ve Aydın'ın kült terimini oldukça ayrıntılı ve dikkatli bir biçimde inceledikleri daha sonraki satırlar dikkatlice incelenince kült ile ilgili aşağıdaki tespitleri yapmak mümkündür. (Emiroğlu & Aydın, 2004: 519-520.)

Topluluğun hareket saikiyle güdülenmiş olması kült kelimesinin tanımında öncelik teşkil etmektedir, ancak kült hareket saiki dışında da belli ritüellerle kendilerini diğer topluluklardan ve onların inanç biçimlerinden ayırt eden yanlarının bulunması da bir dini grubun yine kült tanımı kapsamına girmesi için yeterlidir. Emiroğlu ve Aydın'ın tanımında bir inanç biçiminin kült olarak adlandırılabilmesi için, o inanç biçiminde aşağıdaki unsurların var olması şart koşulmaktadır.

- Kutsal olarak bilinen varlıklar,
- Bunlara saygı,
- Tapınma,
- Dua,
- Özel ritüeller,
- Bu cemaatin liderlerini içeren inanç ve tapınış,
- Ayrıca bu inanç biçiminin Ortodoks dinsel geleneğinden farklılaşan dinsel bir hareket ya da örgüt tipi olması, gerekmektedir.

İşte bu meyanda belirtmek gerekirse Hz. Fatma'nın Şiiilikteki konumu diğer mezheplerdeki konumundan çok daha farklı bir yere oturtulmuştur ki bu çalışmanın asıl konusu da budur. Şiiilikteki konumu itibarıyla Hz. Fatma hem bütün topluluğu hareket ettirici bir güç hem de Şii toplumunun inanış biçimleri ve bazı ritüelleri itibarıyla kendilerini diğer inanç gruplarından ayırt etmelerinin temelinde yatan kaynak olması hasebiyle kült biçimindeki bir inanışı ve yine aynı biçimli bir sosyal hareketi temsil etmektedir.

Şiiilikte Hz. Fatma ve Ehl-i Beyt'e verilen önem, İslam'ın Ortodoks inanç biçimi kabul edilen Sünnilikten farklı olarak, mezhebin merkezine Ehl-i Beyt'i ve onların imametini duyulan inancı yerleştiren bir bakış açısını da sergilemektedir. Bununla Şiiilik yahut dar anlamda söylemek gerekirse onun bir kolu olan Caferilik, Ehl-i Beyt'e duyulan saygı, bağlılık, onların imametini kutsama anlamında bir inanış boyutu taşıması hasebiyle, kanaatimizce Caferilik ve Şiiilikte bir Fatma kültü mevcuttur. Çünkü Caferilikte Hz. Fatma'ya yüklenen önemli rol, Ortodoks inanç olarak kabul edilen Sünnilikte mevcut değildir. Hz. Fatma'nın hayatıyla ilgili tarihsel detayları tarihçilere bırakarak, onu artık efsane bir şahsiyet, bir kült haline getiren Şii hadis külliyyatındaki kendisiyle ilgili rivayetlere yani Kuranda ve hadislerde Hz. Fatma'nın nasıl yer aldığına kısaca bakalım. Ancak şunu belirtmekte yarar vardır ki bizim burada amacımız kesinlikle hadislerin senet yahut metin tenkidini yapmak değil, bilakis onların sosyolojik tabanda nasıl etki yaptığına araştırmamızın izin verdiği ölçüde değinmektir. Bu araştırmanın asıl amacı bir tarihsel kişiliğin vefatının ardından nasıl olağanüstü bir kişiliğe dönüşebildiğini anlatmaktır. Bugün artık Hz. Fatma tarihsel bir kişilik olmaktan ziyade efsanevi özellikleri haiz olağanüstü bir kişiliktir.

-I-

Asıl zikredeceğimiz konuyu, Kuran'da ve hadislerde Hz. Fatma'nın nasıl ele alındığının anlatılmasından sonra değineceğiz. Kuran'da Hz. Fatma birkaç farklı ayette geçmektedir. Bu ayetlere ve bilhassa "Kisa" hadisine -ileride bu hadise değinilecektir- dayanarak, Şii ulema Hz. Fatma ve on iki imamın masumiyetinden bahsetmektedirler.

Masumiyet meselesini anlayabilmek için öncelikle Hz. Fatma'nın Kuran'da nasıl yer ettiğine bakmak yerinde olacaktır. (Hidayet Önderleri, 2006: 125.) Kuran-ı Kerim'de Hz. Fatma birkaç yerde geçmektedir. Bunlardan ilki Şii ulemanın üzerinde ittifakla Hz. Fatma ile ilgili olduğunu söyledikleri Kevser suresidir.

Bütün dünya, Hz. Peygamber'in neslinin kızı Fatımatü'z Zehra aracılığıyla devam ettiğini biliyor. Hz. Peygamber'in(s.a.v.) birçok hadisinde de buna açıkça işaret edilmiştir. Müfessirler bu bağlamda şöyle bir olayı rivayet ederler. (Hidayet Önderleri: 2006, 126.)

Hz. Fatma'nın Peygamber'in soyunu devam ettiren kişi olması hasebiyle onunla ilgili yapılan onun risalet havzının kevseri olması şeklindeki benzetmeler

de yine tarihsel açıdan ona atfedilen büyük önemin belirtisidir. Ona masumiyet atfedilmesinin en önemli iki sebebi vardır. Bunlardan birincisi Peygamber'in kızı olması sebebiyle diğeri de Hasan ve Hüseyin'in annesi olması sebebiyledir. Aşağıda verilecek olan rivayet de Hz. Fatma'ya atfedilen bu önemli rolün Hz. Peygamber'in soyunu devam ettiren kişi olması sebebiyle olduğunu destekler niteliktedir.

As bin Vail, Kureyş kabilesinin ileri gelenlerine şunları söylüyordu: "Muhammed'in soyu kesiktir; kendisinden sonra yerine geçecek oğlu yoktur; o öldüğü zaman kimse ondan söz etmeyecek ve siz de ondan kurtulmuş olacaksınız." Fahreddin er-Razi, müfessirlerin "Kevser" kelimesinin anlamı hakkında ihtilaf ettiklerini söylemesine rağmen, şunu da ifade etmektedir. Üçüncü görüş Kevser, evlatların çok olması demektir: "Çünkü bu sure, Peygamberimizin (s.a.v.) erkek çocuklarının olmamasını bir kusur olarak görenlere cevap mahiyetinde nazil olmuştur. Dolayısıyla kastedilen anlam şudur. Allah ona bir nesil verecek ve bu nesil zaman durdukça devam edecektir." (Razi, 1029: 132.)

Bu konuda söylenen önemli sözlerden birisi de Peygamber'in neslinden Bakır, Sadık, Kazım, Rıza, Nefsi Zekiye gibi nice büyük âlimlerin çıktığı fakat Ümeyyeoğullarının soyunun tamamen kesildiği şeklindeki tespittir (Razi, 1209: 124). Böylelikle başta Hz. Ali ve Hz. Fatma olmak üzere Ehl-i Beyt'in masumiyetine yine vurgu yapılmış olmaktadır.

Şii ulemaya göre, Mübahele (lanetleşme) ayeti, Hz. Hasan ve Hüseyin'in Hz. Peygamber'in oğullarından sayıldıklarını göstermektedir. Öte yandan Peygamber'den aktarılan çok sayıdaki rivayette Yüce Allah'ın Peygamber'in zürriyetini, Ali Bin Ebu Talibin(a.s.) sulbünden var ettiği vurgulanmaktadır.(Delal, 1992: 316)

Bu tarz rivayetler Peygamberin âli beytinin yahut ehli beytinin efsane birer kahramana dönüşmesine neden olmuş onları gerçek tarihsel kişiliklerinden soyutlamıştır.

Kuran-ı Kerim'de Hz. Fatma'dan ikinci olarak İnsan suresinde söz edilmektedir. (76/İnsan/5-13)

Hasan ve Hüseyin hastalanmışlardı. Peygamber (s.a.v.) bir takım insanlarla beraber onlara hasta ziyaretinde bulundu. Dediler ki:

"Ey Ebu'l Hasan! İki oğlunun iyileşmesi için bir adak adasan olmaz mı?

Bunun üzerine Ali, Fatma ve Fuzze (cariyeleri), Hasan ve Hüseyin iyileşecek olurlarsa üç gün oruç tutacaklarını adadılar. Derken Hasan ve Hüseyin iyileştiler. Ancak evde yiyecek bir şeyleri yoktu. Hz. Ali (r.a.) Hayber Yahudilerinden Şem'un'dan üç sa' arpa borç aldı. Hz. Fatma (r.a.) bir sa'ını öğüttü. Sonra bundan aile fertlerinin sayısı kadar beş ekmek yaptı. İftarlarını açmak üzere ekmeklerini önlerine koydular. Tam o sırada bir dilenci kapıya geldi ve şöyle dedi.

Ey Muhammed'in Ehli Beyt'i! Selam üzerinize olsun. Ben bir Müslüman yoksulum. Bana bir şeyler yedirin ki, Allah size cennet sofralarından yedirsın.

Bunun üzerine yiyeceklerini ona verdiler ve içtikleri sudan başka hiç bire şey yemeden sabahladılar ve ertesi günü de oruçlu geçirdiler.

Akşam olup yemeği önlerine koydukları zaman, kapılarına bir yetim geldi. Bu sefer yiyeceklerini ona verdiler. Üçüncü günde de kapılarına bir esir geldi. Ona da diğerlerine yaptıkları gibi muamele gösterdiler. Sabah olunca, Hz. Ali (r.a.)Hasan ve Hüseyin'in elinden tutarak Hz. Peygamber'in yanına götürdü. Resulullah (s.a.v.) onların açlıktan kuş yavrusu gibi titrediklerini görünce şöyle dedi:

"Sizin bu haliniz, beni ne kadar da etkiledi, rahatsız etti."

Hemen kalktı ve onlarla birlikte Fatma'nın yanına gitti. Fatma mihrabında karnı sırtına yapışmış haldeydi. Gözleri kaymıştı. Bu durum, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) çok etkiledi. Bu sırada Cebrail geldi ve şöyle dedi.

Al bu sureyi, ey Muhammed! Rabbin Ehli Bey'inden dolayı seni kutluyor.

Ardından şu sureyi okudu (Hidayet Önderleri, 2006: 28–29): "Şüphesiz ki, iyiler karışımı kafur olan bir kadehten içerler. Bir kaynak ki Allah'ın kulları ondan içerler ve onu yerden fıskırtarak akıtırlar. Onlar adaklarını yerine getirirler. Ve şerri kötülüğü yaygın olan bir günden korkarlar. Kendi canları çektiği halde yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler. "Biz, size ancak Allah Rızası için yediriyoruz; sizden ne bir karşılık istiyoruz ne de bir teşekkür. Biz, asık suratlı bir günden dolayı Rabbimizden korkuyoruz." (derler.) Böylece Allah onları o günün fenalığından korur ve onları parlaklık ve sevince kavuşturur. Sabretmelerine karşılık da onları cennette ipekle ödüllendirir. Orada tahtalara yaslanırlar. Ne yakıcı bir sıcak görürler orada ne de dondurucu bir soğuk." (76/İnsan/5–13).

Şii yorumcular bu ayetin tamamıyla Hz. Fatma için indiğinde hemfikirler ve bu ayeti şöyle yorumlamaktadırlar. Şu halde Şii ulemaya göre, Fatma(r. a.), yüce Allah'ın, kâfur kokulu kâselerinden içen iyilerden olduğuna, verdikleri sözü tutan, kötülüğü kapsayıcı olan bir günden korkan, isteği olmasına rağmen yiyeceğini başkalarına veren, kendi ihtiyaçları olmasına rağmen başkalarını kendilerine tercih eden... Sırf Allah rızası için yoksulları yediren, onlardan bir karşılık veya teşekkür beklemeyen Allah için her türlü zorluğa sabreden... Allah'ın kendilerini bu haşin ve şiddetli günün şerrinden koruduğu... Kendilerini sevinç ve neşeye karşıladığı, sabretmelerinden dolayı kendilerine cennet ve ipekler bahşettiği kimselerden olduğuna tanıklık ettiği biridir. (Salebi, t.y.: 530) Bu hadise daha sonra Yunus Emre'nin Hz. Fatma ile ilgili bir ilahisine konu olacaktır. Bu ilahiye konunun ilerleyen kısımlarında değinilecektir.

Hz. Fatma, Kuran-ı Kerim'de üçüncü olarak Ehl-i Beyt'le ilgili olarak inen Tathir ayetinde (33/Ahzab/33) zikredilmektedir. Zaten Ehli Beyt'in masumiyetine ilişkin iddiaların temelinde de bu tathir ayeti ve Kisa hadisi vardır.

Hız. Peygamber (s.a.v.), Ümmü Seleme'nin evinde bulunduğu bir sırada, Tathir Ayeti nazil oldu. Torunları Hasan ve Hüseyin'i bağrına basmış, babalarının ve annelerini yanına almış ve bir örtünün altına girmişlerdi. Böyle yapmakla Hız. Peygamber (s.a.v.) onları diğerlerinden ve eşlerinden ayırmış oluyordu. Onlar bu halde iken Tathir Ayeti nazil oldu: "Allah ancak siz Ehl-i Beyt'ten her türlü kötülüğü uzak tutmak ve sizi tertemiz kılmak ister" (33/Ahzab/33).

Hız. Peygamber (s.a.v.) ayetin sırf onlara özgü olduğunu belirtmek hususunda bununla da yetinmedi, ellerini örütünün altından çıkarıp göğze doğru açtı ve şöyle dedi: "Allah'ım! İşte bunlar benim Ehl-i Beyt'imdir. Kötülüğü ve günahı onlardan uzak tut ve onları tertemiz kıl." Peygamberimiz (s.a.v.) bu sözleri tekrarlarlarken Ümmü Seleme'ye de bakıyordu. Ümmü Seleme de örtünün altına girmek istedi ve "Ben de sizinle beraber miyim ya Resulullah?" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) elinden tutup engelledi ve şöyle dedi: "Hayır, ancak sen hayır üzeresin." (Nisaburi, 1990/1411: 137).

Rivayete göre, Bu ayetin inişinden sonra Hız. Peygamber (s.a.v.) sabah namazı için mescide gittiği zaman Fatma'nın (r.a.) evinin önünden geçer ve şöyle seslenirdi: "Namaz...! Ey Ehl-i Beyt! Allah ancak siz Ehl-i Beyt'ten her türlü günahı uzak tutmak ve sizi tertemiz kılmak ister." Peygamberimiz (s.a.v.) altı veya sekiz ay boyunca bunu tekrarladı (Hidayet Önderleri, 2006).

Şii müfessir ve muhaddisler bu ayeti ve Kısa hadisi hakkında şu yorumlarda bulunmaktadırlar.

"Bu mübarek ayet, Ehl-i Beyt'in günahlardan masum olduğuna delalet etmektedir. Çünkü ayetin orijinalinde geçen "er-Rica" kelimesi, günah demektir. Ayrıca ayet, sınırlandırma, hasretme anlamını ifade eden "innema" edatıyla başlıyor. Bu da gösteriyor ki, yüce Allah'ın onlarla ilgili iradesi, sırf onlardan günahın uzak tutulmasına ve onların günahlardan tertemiz kılınmasına özgüdür. Bu da masumiyetin, özü ve hakikatidir. Nebhani, bu yorumu gayet açık, bir ifadeyle Taberi'nin tefsirinden derlemiştir." (Hidayet Önderleri, 2006).

Bu ayetler dikkatlice tarandığında ilk ayette Hız. Peygamber'in neslinin Hız. Fatma'dan devam ettiğini, ikinci ayette Hız. Fatma ve ailesinin yüksek seciyelelerinden ve son ayette de yine bu insanların Peygamber'in Ehl-i Beyt'i olduklarından bahsi açılmaktadır. Gerek bu ayetler gerekse hadisler Hız. Fatma'yı efsane bir tarihsel kişilik yapacaktır. Bu efsane kişiliğin oluşumunda kuşkusuz ki Peygamber'in hadislerinin de rolü oldukça büyüktür.

Biz burada bu hadislerin de neticesinde Hız. Fatma'nın ve ona duyulan inancın nasıl bir külte dönüştürüldüğü üzerine odaklanacağız. Bu konuyla ilgili hadislerden en önemlileri şunlardır.

"Şüphesiz Allah Fatma kızdığı için kızar, o razı olduğu için razı olur". (Nisaburi, 1990/1411: 154).

“Fatma benden bir parçadır, O’nu inciten beni incitmiş olur, onu seven de beni sevmiş olur” (Kenzü’l-Ummal, 1985/1405: 111).

Fatma dünya kadınlarının efendisidir (Nisaburi, 1990/1411: 170).

“Kemale eren çok erkek vardır. Ama kadınlardan kemale eren İmran kızı Meryem’den, Firavun’un karısı Mezahim kızı Asiye’den, Huveylid kızı Hatice’den ve Muhammed kızı Fatma’dan başka kemale eren yoktur”. (İbn Sebbağ, 1988: 27).

Kıyamet günü soylar, nesepler kesilir, Benim nesebim, soyum ve akrabalığım hariç. (Nisaburi, 1990/1411: 154).

Bütün bu dini metinler ışığında denebilir ki, İslam ümmetinin arasından erken ayrılışından sonra İslam ümmetini erkence yetim bırakan Hz. Fatma, gerek yaşamında gerek ölümüyle adeta bir efsane kahramandır. O, Kendisinin, eşinin ve çocuklarının kıssaları bütün İslam dünyasında anlatılan bir efsane kahramandır. Şia içerisinde Hz. Fatma figürü Şiiliğin temel inanç dokularının oluşumunda oldukça önemli bir rol oynamıştır.

Peygamber’in buraya kadar belirttiğimiz hadisleri bile Hz. Fatma’yı vefatından sonra efsaneleştirmeye yeterli olmuştur.

-IV-

Hz. Fatma’nın zamanla nasıl bir külte dönüştüğünü anlayabilmek amacıyla “Hz. Fatma’nın ölümünü anma için yapılan törenlerde neler yapıldığını ve ne gibi geleneklerin uygulandığını sorduk.

Sosyolog olan denek bu soruya şöyle cevap verdi. “İslam tarihinin en trajik ve dramatik, yürek yakan olayıdır. Peygamber’in kızı olacaksın, 18 yaşında dünyadan göç edeceksin ve kabrinin nerede olduğu bilinmeyecek. Ümmete düşen görev bu olayı sorgulamak ve hakikati ortaya çıkarmak. Çünkü Peygamber’e karşı bu ümmetin böyle bir sorumluluğu vardır. Hz. Fatma için camilerde âlimler o hazretin ilmi, edebi, ahlakı, takvası mücadelesi ve Allah’a teslimiyetini anlatırlar. Hz. Fatma’nın mazlumiyeti, ağıt ve mersiye ile anlatılarak halk duygusal bir havaya sokulur. Camilerde vatandaşların ihsan olarak dağıttıkları yiyecek ve içeceklerden oluşan ikramlar dağıtılır. Ayrıca evlerde bayanlar arasında mersiye okuması devam eder.”

Bu beyana göre Hz. Fatma’nın kabrinin yeri bilinmemektedir. Oysa unutulmamalıdır ki kabrinin yeri bilinen sahabe yok gibidir. Makine Mühendisi olan denek bu soruyu şöyle cevaplamıştır. “Hz. Fatma Şia için çok önem arz eden bir şahsiyettir. O sadece Hz. Resulullah’ın (s.a.v.) kızı değil, sadece Hz. Ali’nin (r.a.) eşi değil, sadece İmam Hasan (r.a.), İmam Hüseyin(r.a.) ve Hz. Zeyneb’in (r.a.) anneleri değil, İslam’da kadının şahsiyetini temsil eden, kadının toplumdaki, yerini belirleyen, toplumsal hayatta kadının davranışlarını, tavırlarını ortaya koyan, bir eş olarak, bir anne olarak bir evlat olarak hepsinden önemlisi bir kadın

birey olarak nasıl olunması gerektiği konusunda mükemmel bir örnek olan nadede bir şahsiyettir. Hz. Fatma'nın hayatı çok ilginç ve ibret verdiği kadar iç acıtan, insanoğlunun inebileceği dereceleri geçireceği dönüşümleri en yücelerden bile hırs ve hevesine kapılarak nerelere inebileceği dereceleri, geçireceği dönüşümleri, en yücelerden bile hırs ve hevesine kapılarak nerelere inebileceği konusunda örnek simaları deşifre eden bir özelliğe sahiptir. Doğumuyla "devrim yaparak, kız çocuklarına karşı toplumsal algıyı kökünden yıkan Hz. Fatma'nın, hayatı, ölümü ve hatta defnedilişi bir devrimlerle doludur...İşte bu yüzden Şii olan İğdir Azerileri de Hz. Fatma'ya çok özel bir muhabbet beslerler. O'nun (r.a.) adının bile anılışı hem muhabbetin kalplerde kaynamasına ve aynı zamanda da kısacık ömrüne sığan ona acı ve meşakkate binaen gözyaşı pınarlarının coşmasına yeterli nedendir. Hz. Fatma'nın mübarek ismi ve lakapları, birçok Azeri'nin adını şereflendirmekte, kızlarına O'nun isim ve lakaplarını vererek muhabbetlerini göstermektedirler. Hz. Fatma'nın ölümü Şia kaynaklarında iki farklı rivayete binaen iki farklı tarihte anılır. Bunlardan birisi, Hz. Fatma'nın(s.a.) babası rahmet Peygamberi'nin (s.a.a.) vefatından 75 gün sonra vefat ettiğine dair rivayet, bir diğeri ise 90 gün sonra vefat ettiğine dair rivayettir. Ancak Şiiler ve tabi İğdir Azerileri bu 15 günlük süreyi "Eyyamı Fatma" (Fatma Günleri) olarak alır ve bu süre içinde imkân dâhilinde Hz. Fatma'yı anmaya çalışırlar. Bu iki ayrı günde de, camilerde anma programları düzenlenir. Hz. Fatma'nın vefatı, vefatı öncesi yaşanan acı olaylar dile getirilerek meriyseler okutur ve gözyaşı dökerler. Evlerde okunan bu mersiye, İğdir Azerilerinin sadece Muharrem ayında değil, yılın çeşitli zamanlarında sürekli yaptıkları olaylardandır. Mersiye okutmak isteyen kadınlar, kaç gün okutacaklarsa o günleri belirler, evlerine yakın komşularını, tanıdık, eş, dost akrabaları yine belirlenen saatlerde davet ederler, o saatler arasında eğer erkeğe kadınla birbirlerini göremeyecekleri bir yerde oturan, kadınsa kadınların içinde oturan şahıs önce bazı dini konularda ve özellikle ahlaki konularda konuşur ve hadislerden ve Kuran ayetlerinden örnekler verir, sonra Hz. Fatma'nın veya hangi imamın mersiyesini okuyacaksa O'nun hakkında ve yaşadığı musibetlerden örnekler vererek konuşur ve meriye okur, oradakiler de bu musibetlere gözyaşı dökerler. Hemen belirtelim ki, bu gözyaşları alışkanlık haline gelmiş ve gösteriş için dökülen gözyaşları değildir. Bu neredeyse 1400 yıl önce vuku bulmasına rağmen sanki dün olmuş gibi hatırlanan ve anılan olayların canlı tutuluşundan da belli değil midir?"

Burada dökülen gözyaşlarının samimi gözyaşları olduğunun söylenmesi oldukça önemlidir. Çünkü sadece yapılması gerektiği için değil, fakat aynı zamanda yapılmak istendiği için yapılması yani ağlamak istendiği için ağlanması oldukça önemlidir. Bu yapılanların dramdan öte gerçekliğinin olduğunu ve her şeyden önce ruhunun olduğunu gösterir; bu da Kerbela olayının törenlerle anılmasını bir mizansen olmaktan çıkarır ve sapsağlam bir gerçek yapar.

Bir başka denek Hz. Fatma ile ilgili oldukça duyarlı cümleler kurmuş ve onun artık nasıl bir kùlte dönüştüğünü sözleriyle ispatlamış gibidir. “İğdır Azerileri Hz. Fatma’nın (s.a.) ve diğer masumların -Hz. Peygamber ve 12 İmam- (onların hepınse selam olsun), şahadet günlerinde asla neşe içeren bir etkinlikte bulunmazlar. Mesela düğün, nişan, sünnet, hatta kız isteme gibi törenlerinin bu şahadet günlerine denk gelmemesine özel bir önem verirler... Son olarak şunu diyebiliriz ki, İğdır’da Ehl-i Beyt sevgisi önemli bir yer tutar. Tabi dolayısı ile Hz. Fatma sevgisi de... Hatta Hz. Fatma’ya duyulan sevginin biraz daha baskın olduğunu bile söyleyebiliriz. Onunla ilgili Hz. Resulullah’ın buyurduğu hadisler, O’nun velayetin annesi ve koruyucusu olmasının yanında belki de Allah’ın kadınlara verdiği değeri temsil edişinin de bunda etkisi vardır. Bu yüzden O’na duyulan sevgi biraz daha tabir caiz ise naif, biraz daha narindir. Ve kız çocuklarına büyük bir sevgiyle onun isimlerini koyarlar. İşte İğdır’da kız çocuklarına konulan Hz. Fatma’nın mübarek isimleri ve anlamları:

FATİMA, ZEHRA, BETÜL, RAZİYE, MERZİYE HANİYE, SİDİKA, TAHİRE, ZEKİYE

Diğer bir denek konuyla ilgili şunları söylemiştir. “Hz. Fatma’nın (a.s.) ölüm gününde genellikle camilerimizde programlar düzenlenir. Cami cemaatleri, kent çevrelerindeki kimseleri, programa davet ederek, Hz. Fatma (a.s.)’ı anma programları düzenlenir. 14 masum olan Hz. Muhammed (s.a.s.), Hz. Fatma, Hz. Ali(a.s.) ve 11 evladının doğum ve ölüm günlerinde çeşitli programlar düzenlenir. Bazen salonlar kiralanarak programa daha geniş kitleler davet edilir. Hz. Fatma (a.s.)’ın da ölüm gününde dileyen ihsan niyetiyle helva pişirerek çevresindekilere dağıtılır.”

Diğer bir denek konuyla ilgili şunları söylemiştir. “Peygamberimizin biricik kızı ve babasının annesi dediği, soyunun devam ettiği Hz. Fatma Şiiler için çok önemlidir. Genellikle camilerde bazen evlerde ve sivil toplum kuruluşlarının düzenlediği törenlerde, Hz. Fatma’nın evlat olarak pozisyonu, eş olarak durumu, anne olarak nasıl yaşadığı, kısacık ömründe yaşadığı ve özellikle babasının ölümünden sonra, İslam halifesi tarafından, ona yapılan eziyetler sıkıntılar ve Muhsin olacağına inandığı çocuğunun düşürülmesi, kapı arkasında sıkıştırılarak düşürülmesi olayları anlatılır ve insanlara bu hayat tavsiye edilir.”

İşte bunun gibi rivayetler oldukça tartışılır rivayetlerdir. Yani bir kapı arasında sıkıştırılarak çocuğunun düşürüldüğü oldukça yanlış bir cümledir. Muhtemelen bu iddia mersiyelerdeki şairlerin abartılı cümlelerinden biridir, zira hiçbir tarih kitabında böyle bir rivayete rastlamamaktayız. İşte bu örnek de Hz. Fatma’nın hayat hikâyesinin nasıl zamanla bir efsaneye dönüştüğünü gayet iyi anlatmaktadır. Bir sonraki denegimizin Hz. Fatma’yı öz annesi gibi görmesi de bunun bir örneğidir.

Diğer bir denek de Eyyamı Fatma'dan söz etmektedir. "Hz. Fatma'nın şahadet gününde camilerde halk toplanır. Hz. Fatma'nın hayatı anlatılır, şahadeti anlatılır ve meriyseler okunur. Yine evlerde mersiye okutulur, toplantılar olur, yas merasiminden dolayı matem tutulur, siyahlar giyerler, ihsanda bulunurlar. Sine vurulur ve Hz. Fatma'nın ziyaretnamesi okunur. Hz. Fatma'nın ölüm tarihi için 2 ayrı rivayet vardır. Bu rivayetlerin arasında 20 gün vardır. Bu süreye "Eyyam-ı Fatma" denir. Bu süreçte Hz. Fatma'nın şahadetinin/ölümünün hüznü yüreklerdedir. Evlerde mersiye okutulur. Her iki rivayetin olduğu günde de camilerde program düzenlenir. Kuranı Kerim ve dualar okunur. Hz. Fatma'nın ölümü ve cenaze merasimi anlatılır. Mezarının gizli bilinmeyen yerde olması nedeniyle kimse O'nu ziyaret edememiştir. Fatma denilince bir mekân akla gelmez, bu da kalpleri hüznülendirir."

İran'da eğitim görmüş olan denegimiz konu hakkında daha bilgili bir bir görüş beyan etmiştir. Buna değinmek yerinde olacaktır. "Hz. Fatma'nın ölüm töreni aslında çok geçmişte bu şehirde bilinmezdi. Son 20 yıldır âlimlerinin çoğalması ve bu bilinci vermesi ile ortaya çıkmıştır. Elhamdülillah özellikle camilerimizde programlar yapılır. Konuşmalar, Mersiye ve sineler muhakkak olur. İsteyenler ihsan dağıtırlar, hazır veya elde yapılmış ikramlar olur. Program sonunda ve de mersiye okutulur. Bu arada Hz. Fatma'nın şahadeti 2. rivayet olduğundan çünkü bir rivayete göre babasından 75 gün sonra bir rivayete göre de 95 gün sonra vefat ettiği bildirilmiştir. Bu yüzden iki rivayete de uyulur ve ikisinde de bu programlar yapılır. İki rivayet arası 20 gün olduğundan bu ikisinin arasına Eyyam-ı Fatımiye denilir. Ve ikisinin arsında matem tutmak çok fazilettir. İsteyen 1.ci ise isteyen 2.rivayette 1.veya 3.gün mersiye okutur evinde.

Hz. Fatma'nın Şahadet günleri.

Hicri

Cemaziyelevvel 13

Cemaziyelahir 3

-Hz. Fatma'nın ölüm günlerinde programlar yapılır. Camilerde İmam Hz. Fatıma ile ilgili konuşmalar yapar.

-Hz. Fatma'nın hakkında sohbetler edilir, sineler, şiirler okunur. İhsan vermek isteyenler ihsanlar verirler." Hz. Fatma'nın ölümü hakkında iki ayrı rivayet olduğunun söylenmesi oldukça önemlidir, bu iki ayrı rivayet bize konuyu neden hep şahadet çerçevesinde algıladıklarını açıkça ortaya koymaktadır. Oysa suni kaynaklarda Hz. Fatma'nın normal bir biçimde vefat ettiği yazılıdır.

İnsanın hep yaptığı ve daima da yapacağı, -hatta şimdi bugünün maddeci insanı ve öteki hayata inanmayan mantıkçı filozofları bile yapmaktadır- işlerden biri, örneklikleri, güzellikleri ve olması gerektiği halde olmayan dünyayı yaratmaktır. Tasavvuru ve tahayyülü dahi mevcut değilken bunu nasıl yapacaktır?

İnsanın bu âlemde hissettiği yoksunluğu gidermeye yönelik çabalarından biri efsane üretmektir. Efsaneler iki çeşittir. Kimi efsanelerde tarihte yaşamış olan gerçek bir şahsiyet bulunmaktadır.¹

Bu tür efsanelerde kahraman, tarihte belli bir süre yaşamış kişidir, -otuz yıl, elli yıl, altmış yıl yaşamıştır- fetihler yapmış, zaferler kazanmış, sonra hastalanmış, ölmüş ya da öldürülmüştür. Daha sonra insan bu şahsı alıp, mâveraî bir şahsiyete dönüştürmüştür; bu, olması gereken, ama gerçekte olmayan, insanın olmasını istediği halde hiçbir zaman olmayacak bir şahsiyettir. Binaenaleyh, sıradan tarihî kahraman alınmakta, daha sonra o, zihinlerde büyük bir efsanevi kahramana dönüştürülmektedir. Bu kahraman, artık var olan değil, olması gereken bir kişidir.²

İşte da gerek ayet ve gerekse hadislerde sıralanan bu özellikleri Hz. Fatma'nın bu önemli yerini ortaya koyarken bu ayet ve hadisler Hz. Fatma'yı tarihsel gerçekliğinin ötesinde bir masal yahut efsane kahramanına dönüştürmüştür. Hz. Fatma ile ilgili önemli hadislerden bir tanesi de Hz. Fatma'nın Fedek arazisiyle ilgili yaptığı konuşması yani Fedek hutbesi ve Fedek olayıdır.

Ancak biz konuya mezhepler tarihinin bakış açısıyla bakmadığımız için burada ayrı makalenin konusu olabilecek Fedek olayını tartışmayacağız ve bu konunun detaylarına girmeyeceğiz. Sadece burada tartışmak istediğimiz konu Hz. Fatma ve onun tarihsel duruşunun daha sonra nasıl kutsallaştırılarak bir külte dönüştüğünü tartışmak istiyoruz. Bu amaçla öncelikle bir halk edebiyatı türü olan efsanenin tanımına bakmak gerekir.

Efsane, halk edebiyatı türleri içinde bir biçim olarak üsluptan en fazla arınmış, düz anlatımlı, anlatının gerçek olduğu iddiasını içeren, doğa ve olağanüstü yanları en aza inmiş kısa anlatılardır. Efsane gerçeklik yönüyle masaldan ayrışarak hikâye ve destana yaklaşır ancak anlatımı yönüyle ondan uzaklaşır. Destan parçaları biçiminde anlatılan veya masallarla ortak konular içeren efsaneler de vardır. Yaradılış ve oluşum ve dönüşüm efsaneleri, doğa öğelerinin bugünkü biçim alışını hikâye ederler; Anadolu'da menkıbe olarak bilinen ve sözlü anlatım yanında zengin yazılı edebiyat da oluşturan tarihsel efsaneler bir yerin adını açıklayan anlatılarla, tarihsel kabul edilen savaş, hanedan, ermiş, kahraman ve eşkiya ile ünlü sevdalılarının anlatılarını içerir. (Emiroğlu & Aydın, 2003: 249.)

Yukarıda Peygamber'e ait olduğu söylenen ve onun geleceğe dönük Ehli Beyt hakkında söylediği sözlerde işte bu kapsamda yani tarihsel efsane niteliğini ve taşıyan ve çoğunlukla Peygamber'in vefatının ardından üretilen ve ona izafe edilen sözlerdir. Hz. Peygamber'e atfedilen Ehli Beyt hakkındaki bu rivayetler Hz. Fatma'nın Şiiler arasında efsane bir kişilik olması hususunda çok önemli rol oynamıştır.

Örneğin Hz. Fatma üzerine yazılan aşağıdaki şiir (Öcal, 2009: 5) onun nasıl bir külte dönüştüğünü anlatmak için yeterli olacaktır.

Kıyamet gününde mahşer yerine
Yeşil Berat ile gelir Fatma
Sağında Hatice solunda Havva
Yeşil Berat ile gelir Fatma

Nurdan beratını almış eline
Seğirdiben gelir mahşer yerine
Müminler müjdeler birbirine
Yeşil berat ile gelir Fatma

Mahşerin yerinde feryadı ediyor
Ümmetlerim diye niyaz ediyor
Alıp cehennemden azad ediyor
Yeşil berat ile gelir Fatma

Yedikleri arpa darı tanesi
Habibullah imiş onun babası
Oldur Hasan Hüseyin'in anası
Yeşil Berat ile gelir Fatma

Yedi kat göklerden inler melekler
Arş altında kabul olur dilekler
Huriler gılmanlar yolunu bekler
Yeşil Berat ile gelir Fatma

Derviş Yunus ta kıyamet olacak
Kişi ettiğini anda bulacak
Zaif ümmetine şefi olacak
Yeşil berat ile gelir Fatma

Yukarıdaki Yunus Emre'ye ait şiirde, Hz. Fatma, bütün inananların imdadına koşan, onları cehennemden alıp cennete koyan, ümmetim diye Tanrı'ya yalvaran ve daima kendisine inananları yüzüstü bırakmayan, sayesinde arş altında dileklerin kabul olduğu, hurilerin yolunu gözlediği, ameli zaif olan kullara şefahtçi olacak olan, müminlerin Arasat meydanında yolunu gözlediği adeta Tanrı'dan gücünü alan ama yine de ilahi güçlere sahip bir savaş ve masal kahramanı gibi anlatılmaktadır.

Yine yukarıda bahsi geçen Hz. Fatma'nın yoksullara tutumunu konu alan

hadisi şerife binaen Yunus Emre'nin kaleme aldığı aşağıdaki ilahi, onun dinsel bir külte dönüştürüldüğünü anlatan önemli bir eserdir. (Yunus Emre, 2009: 51)

HZ. FATİMA İLAHİSİ
Ya Fatma, Ya Fatma
Ey Yari canım Fatma
Kapıya bir miskin geldi

Siz hissenizi ayırın
Ben hissemi virem ona
Su ile iftar edeyim
Yarına niyet Fatma

Fatma der ki ya Ali
Her emrine derim beli
Sen yemeden bizler yemek
Olmaz bu dünyada Veli

Hasan, Hüseyin bakındılar
Gözlerden yaş akıttılar
Bizde yemeyiz dediler
Oldu bir âlem Fatma

Yemek miskine verildi
Evin içi sürur doldu
Miskin doydu, bunlar güldü
Oldu şaduman Fatma

Gece gündüz geçirdiler
Oruç ile yetindiler
Zikir, fikir şükrettiler
Yine akşam oldu Fatma

Ya Fatma, ya Fatma
Sadette ol ya Fatma
Kapıya bir yetim geldi
Geçmez boğazdan Fatma

Siz hissenizi ayırın
Ben hissemi virem ona
Su ile iftar edeyim
Hem yine niyet Fatma

Bak yanından bir taş ver de
Bağlayım bağrım üstüne
Hiç kimse halim bilmesin
Sallanmasın dal Fatma

Fatma der ki Ya Ali
Her emrine derim beli
Sen yemeden bizler yemek
Olmaz bu dünyada Veli

Gece gündüz geçirdiler
Oruç ile yetindiler
Zikir, fikir şükrettiler
Yine akşam odu Fatma

Ya Fatma ya Fatma
Peygamber kızı Fatma
Kapıya bir esir geldi
Geçmez boğazdan Fatma

Siz hissenizi ayırın
Ben hissemi virem ona
Su ile iftar edeyim
Hem yine niyet Fatma

Çevrime katlanıp giden
Ezgime tahammül eden
Hakkın rızasını güden
Yüce hayırlı Fatma

Fatma der ki Ya Ali
Her emrine derim beli
Sen yemeden bizler yemek
Olmaz bu dünyada Veli

Yemek esire verildi
Evin içi surur doldu
Esir doydu bunlar güldü
Oldu şaduman Fatma

Üç gün yemek yemediler
Bir kimseye demediler
Gece uyku görmediler
Nice sabırlı Fatma

Leziz yemek yedirmedim
Dürlü libas giydirmedim
Sana hizmet edemedim
Yüce Hayırlı Fatma

Ey ilim şehrinin babı
Beldenin Ebu Turabı
Bırakıp taamı, habı
Yoksulu düşündün Ali

Entarin bir eski aba,
Üstünde vardır kırk yama,
Sorarsa sana Mustafa
Etme şikayet Fatma

Hizmetini edemedim
Hakkını hiç güdemedim
Yolunca da gidemedim
Görme Meşakkat ya Ali

Sen canların cananısın
Hanımların Sultanısın
Sen bir Peygamber kızısın
Gücenme canım Fatma

Ali söyler bu sözleri
Dünyada gülmez yüzleri
Mahşer gününde bizleri
Gözetle canım Fatma

Yukarıda geçen şiirde de Yunus Emre Hz. Fatma'nın fedakârlığını onun yine bir kahramana dönüştürerek bize aktarıyor, son kısımda geçen "mahşer gününde bizleri de gözetle" şeklindeki ibare Hz. Ali'nin meşherde Hz. Fatma'dan şefaata istediği yönünde bir beyanat içeriyor ki, buna göre önceki şiiri de dikkate alarak baktığımızda Hz. Fatma'nın çeşitli ilahi güçlere -ki bu güçleri bir peygamber kızı olması hasebiyle Tanrı'dan aldığına inanılmaktadır- sahip olan bir kimse olduğu ve onun bu gücünü Allah'tan şefaata isteyerek kıyamet gününde müminlerin lehine kullanacağına inanıldığı anlaşılmaktadır.

Kült kavramının tanımında hatırlanacağı üzere, ruhsal güçlere sahip olduğuna inanılan kişilerin senkretik simge, mitoloji, imge ve ritüellerden yararlanarak yarattıkları katılımcı ruhsal ortam simgesel yaratıcılık olarak adlandırılmaktadır. Böylece Hz. Fatma Şii ve Caferi cemaati içerisinde tıpkı Kerbela kahramanı kızı Zeynep gibi katılımcı bir ruhsal ortam oluşturarak, simgesel bir yaratıcılık rolü üstlenmiş olup, böylelikle o bu cemaat içerisinde bir kültürün herhangi bir dini cemaatte yerine getirdiği fonksiyonu yerine getirmiş olmaktadır.

Burada zikredilmesinde fayda olduğuna inandığım önemli bir mevzuda yine bir başka dini cemaat olan Adıyaman'daki Menzil Nakşileri arasında sürdürülen önemli bir gelenek de ilk olarak Hz. Fatma'nın kendi eliyle yoğurduğu bir hamurun mayasının kurutulması daha sonra her yıl hamurun mayasının yeni bir hamur yapılıp ona katılması suretiyle bu hamurun günümüze kadar ulaştırıldığı ve bu geleneğin yıldan yıla devam ettirildiği inancıdır. Böylelikle bir hamur dünyadan bugüne Hz. Fatma'nın şahsı manevisinin müminler arasında dolaşa dolaşa günümüze kadar getirildiğini ve bir hamurun önemsiz gibi gözükse fakat aslında çok önemli olan bu simgesel rolünün bu şahsı maneviye günümüze taşımakta rol oynadığını vurgulamak konumuz açısından oldukça önemlidir. Görülüyor ki, Hz. Fatma kültürü sadece Şiiler arasında değil, fakat aslen Sünni bir şair olan Yunus Emre'nin şiirlerinde de görüldüğü gibi, Sünniler arasında hala canlılığını korumaya devam etmektedir.

Sonuç

Kültürün özelliklerine tekrar dönecek olursak aşağıdaki özelliklerin kültürün belli başlı özellikleri şunlardır.

- Kutsal olarak bilinen varlıklar,
- Bunlara saygı,
- Tapınma,
- Dua,
- Özel ritüeller,
- Bu cemaatin liderlerini içeren inanç ve tapınış,
- Ayrıca bu inanç biçiminin Ortodoks dinsel geleneğinden farklılaşan dinsel bir hareket ya da örgüt tipi olması,

Buraya kadar verdiğimiz Hz. Fatma'ya ilişkin rivayetlerden de anlaşıldığı üzere, Şiiilikte Hz. Fatma başta olmak üzere pek çok kutsal olarak bilinen varlık vardır. Hz. Fatma ile beraber oğulları Hasan, Hüseyin ve Hz. Ali hepsi kutsal olarak telakki edilmekle kalmayıp, onların soyundan gelenlerin tamamı da kutsal addedilmektedir. Bunlara özellikle Aşure törenleri örneğinde görüldüğü üzere gereğinden fazla da saygı gösterilmektedir. Hatta bu Kербela'da kolu kesilen Ebu'l Feyz'in anısına kesik bir kol figürü hem Aşura törenlerinde hem de secde ederken kullanılan secde taşlarından bazılarının üstünde mevcuttur. Bu tapınmanın ne derece de ileri boyutlarda olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Ayrıca bu ritüelin bir parçası olarak tevessül duası denen ve Ehli Beyt'in tamamının isimlerinin tek tek sayılarak onlardan şefaahat istendiği kısım kültür tanımında yer alan dua şartıyla birebir örtüşmektedir. Bu duada tıpkı Sünnilikteki tasavvuf inancında veya tarikatlardaki rabıta (Gündüz, 2007: 23–53) ritüelinde olduğu gibi tek tek on dört masumun adlarını sayarak onlardan Allah'a ulaşmak için yardım dilerler yani on dört masumu Allah'a ulaşmak için vasıta kırlarlar ve en son olarak da İmam Mehdi'nin adını zikrederek kıbleye yönelip ayakta durarak salâvat getirip İmam Mehdi diye seslenirler.³

Ehli Beyt'e inanç Sünnilerin Peygamber'e inanışından sonra bir şahsa duyulan inanç anlamında İslam'da en önemli inanış biçimini meydana getirmektedir. Ayrıca İslam'ın Ortodoks kolu kabul edilen Sünnilikten bazı inanış ve ritüellerden dolayı ayrılan Şiiilikte Hz. Fatma kültürü oldukça önemli bir yer tutmakta ve canlılığını her geçen gün daha da pekiştirerek korumaktadır.

Notlar

- (*) Yrd. Doç. Dr. Emine Öztürk, Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı.
1. Ali, Şeriati, "İnsan Niçin Efsane Üretir?", (Erişim Tarihi: 10.11.2010), <http://www.islamisite.com/content/insan-ni%C3%A7-efsane-%C3%BCretir>, adlı Web Sayfasından.
  2. Ali, Şeriati, "İnsan Niçin Efsane Üretir?", (Erişim Tarihi: 10.11.2010), <http://www.islamisite.com/content/insan-ni%C3%A7-efsane-%C3%BCretir>, adlı Web Sayfasından.
  3. TEVESSÜL DUASI (Erişim Tarihi: 23.11.2010 Tarihi), <http://www.ehli-beyt.org/ehlibeyt/tevellul-duasi-ve-anlami.html>

Kaynaklar

- BUHARİ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail: (t.y.), *Sahihü'l-Buhari (Camiü's-Sahih)*, 256/870, [y.y.] Vudu, 69, Salat, 109, Cihat, 98;
- BEYHAKİ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali (1985), *Delailü'n-nübüvve ve ma'rifetu ahvâli sahibi's-şeria*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmîyye, c.II.
- COŞKUN, Ali (2004), *Mehdilik Fenomeni*, İst: İz Yay.
- Hidayet Önderleri* (2006), çev: Vahdettin İnce, c. III, Kevser Yay.

İSFAHANİ, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshak Ebû Nuaym: (1974), *Hilyetü'l-evliya ve tabakatü'l-asfiya*, Kahire: Matbaatü's-Saade, c.II.

GÜNDÜZ, İrfan (2007), "Tasavvufî Bir Terim Olarak Rabîta", *Tasavvuf, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl: 8, sayı: 19.

KARA (2007), *Gülün Goncası (Hz. Fatıma)*, İstanbul: Nesil Yay.

KURAN-I KERİM

İBNİ SEBBAĞ, Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Maliki el-Mekki (1988), *el-Fusulü'l-mühimme fi ma'rifeti ahvâl-i-eimme aleyhimü's-selam*, Beyrut: Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, 1988.

İBNİ HACER, Ebû'l-Fazl Şehabeddin Ahmed el-Askalani (1970), *el-İsabe fi temyizi's-sahabe*, dirase ve tahkik Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavviz, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 11579. sahabe,

İBNU'L ESİR, Ebû'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü'l-Esir, t.y., *Üsdü'l-gabe fi Ma'rifeti's-Sahabe*, Kahire: Dârü's-Şaab, 7175. sahabe.

İBNİ SAD, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' Zühri İbn Sad, tahkik Ali Muhammed Ömer (2001), *Kitâbü't-Tabakati'l-kebir, et-Tabakatü'l-kübra*, Kahire: Mektebetü'l-Han-cı, c.VIII.

HİNDİ, Alauddin Ali b. Abdülmelik b. Kadı Han Müttaki (1985), *Kenzü'l-ummal fi süneni'l-akval ve'l-ef'al*, neşr. Bekri Hayyani, Saffet Sakka, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, c.XII.

EMİROĞLU, Kudret & AYDIN, Suavi (2003), *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yay.

MAKRİZİ, Ebû'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir Makrizi (1999), *İmtaü'l-esma bima li'n-nebi mine'l-ahvâl ve'l-emval ve'l-hafede ve'l-meta'*, tahkik ve talik Muhammed Abdülhamid en-Nemisi: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, c..IV.

NİSABURİ, Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyi Muhammed Hakim (1990), *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, dirase ve tahkik: Mustafa Abdülkadir Ata, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, c.III.

ÖCAL, Turgut: (2009), *Türk Edebiyatı'nda Ehli Beyt Sevgisi*, Yayınlanmamış Panel Bildirisi, İğdir, Ehli Beyt Sevgisi Konulu Panel'de Sunuldu.

RAZİ, Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Razi, Tefsir-i Kebir, y.y., c.XXXII.

SALEBİ, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim (t.y.), *Usdul' Gabe*, y.y., c.V.

ŞAMİ, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Yusuf b. Ali Şami, thk. Mustafa Abdülvahid (1986), *Sübülü'l-hüda ve'r-reşad fi sireti hayri'l-ibad*, Kahire: Vizaretü'l-Evkaf ve'ş-Şuunî'l-İslâmiyye, c.XI.

DELLAL, İdad Sami Muhammed Salih, (1992), *Tarihi Bağdad maa zeylihi ve istifadatü'd-Dimyati*, Kahire: Dârü'l-İ'lami'd-Düveli, c.I.

YUNUS EMRE: (2009), *Gönüllere Huzur Veren İlahiler*, haz. Ali Gürkan Ulucan, İst: Merve Yay.

ZEHEBİ, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (1985), *Siyeru a'lâmi'n-nübelathk*. Şuayb el-Arnaut, Hüseyin Esat, 3. Baskı, Beyrut : Müessesetü'r-Risâle, 4467. Şahıs.

İnternet Kaynakçası

Şeriati, Ali, "İnsan Niçin Efsane Üretir?", (Erişim Tarihi: 10.11.2010), <http://www.islamisite.com/content/insan-ni%C3%A7-efsane-%C3%BCretir>, adlı Web Sayfasından.

Şeriati, Ali, "İnsan Niçin Efsane Üretir?", (Erişim Tarihi: 10.11.2010), <http://www.islamisite.com/content/insan-ni%C3%A7-efsane-%C3%BCretir>, adlı Web Sayfasından

TEVESSÜL DUASI (Erişim Tarihi: 23.11.2010 Tarihi), <http://www.ehli-beyt.org/ehlibeyt/teves-sul-duasi-ve-anlami.html>